KHOREZM REGION AGRICULTURE (1938–1991)

Quryozov Musharraf Jaloladdinovich
Researcher

Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.21622885

Abstract: This thesis examines the stages of agricultural development in the Khorezm region during the period 1938–1991. It analyzes the characteristics of Soviet agrarian policy, cotton monoculture, irrigation and land reclamation (melioration) activities, livestock farming, and the condition of other agricultural sectors. The study also highlights the socio-economic and environmental factors that influenced the development of agriculture in the region.

Keywords: Khorezm, agriculture, cotton cultivation, Soviet period, collective farm (kolkhoz), state farm (sovkhoz), irrigation, land reclamation (melioration), Aral Sea, environmental problems.

XORAZM VILOYATI QISHLOQ XO‘JALIGI HOLATI (1938–1991-YILLAR)

Annotatsiya: Ushbu tezisda 1938–1991-yillar davomida Xorazm viloyati qishloq xo‘jaligining rivojlanish bosqichlari, sovet davrida amalga oshirilgan agrar siyosatning xususiyatlari, paxta yakkahokimligi, sug‘orish va melioratsiya ishlari, chorvachilik hamda boshqa qishloq xo‘jaligi tarmoqlarining holati tahlil qilinadi. Shuningdek, qishloq xo‘jaligi rivojiga ta’sir etgan ijtimoiy-iqtisodiy va ekologik omillar ham yoritiladi.

Kalit so‘zlar: Xorazm, qishloq xo‘jaligi, paxtachilik, sovet davri, kolxoz, sovxoz, irrigatsiya, melioratsiya, Orol dengizi, ekologik muammolar.

Kirish

Xorazm vohasi qadimdan sug‘orma dehqonchilik rivojlangan hududlardan biri hisoblanadi. Amudaryo suvlari asosida shakllangan sug‘orish tizimlari voha iqtisodiyotining, ayniqsa qishloq xo‘jaligining rivojlanishida muhim o‘rin tutgan. 1938-yilda Xorazm viloyati tashkil etilgandan so‘ng hudud qishloq xo‘jaligi sobiq Ittifoqning markazlashgan reja iqtisodiyoti talablariga mos ravishda rivojlantirildi. Mazkur davrda paxta yetishtirish ustuvor yo‘nalish sifatida belgilanib, qishloq xo‘jaligining deyarli barcha tarmoqlari ushbu maqsadga bo‘ysundirildi.

1938–1991-yillar oralig‘i Xorazm qishloq xo‘jaligi tarixida murakkab va ziddiyatli davr bo‘lib, bir tomondan irrigatsiya tizimlarining kengayishi, texnika va mexanizatsiyaning rivojlanishi kuzatilgan bo‘lsa, ikkinchi tomondan ekologik muammolar, yerlarning sho‘rlanishi va Orol dengizi inqirozining kuchayishi yuz berdi.

Asosiy qism

1938-yildan boshlab Xorazm viloyatida kolxoz va sovxozlar soni ortib bordi. Davlat tomonidan qishloq xo‘jaligini yirik xo‘jaliklar asosida boshqarish tizimi shakllantirildi. Paxtachilik yetakchi tarmoq sifatida rivojlantirilib, ekin maydonlarining asosiy qismi ushbu ekinga ajratildi. Natijada oziq-ovqat ekinlari, bog‘dorchilik va yem-xashak yetishtirish hajmi nisbatan qisqarib bordi.

1941–1945-yillardagi Ikkinchi jahon urushi yillarida ko‘plab erkaklar frontga safarbar etildi. Natijada qishloq xo‘jaligi ishlarini ayollar, keksalar va yoshlar bajarishga majbur bo‘ldilar. Shunga qaramay, davlat paxta va oziq-ovqat mahsulotlarini yetkazib berish rejasini qat’iy nazorat ostida ushlab

turdi. Urushdan keyingi yillarda qishloq xo‘jaligini tiklash va rivojlantirish maqsadida irrigatsiya tizimlari kengaytirildi, yangi sug‘oriladigan yerlar o‘zlashtirildi.

1950–1960-yillarda qishloq xo‘jaligida mexanizatsiya jarayoni jadallashdi. Traktorlar, paxta terish mashinalari, kombaynlar va boshqa texnikalar qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishiga keng joriy etildi. Mineral o‘g‘itlar va kimyoviy vositalardan foydalanish hajmi ortdi. Biroq hosildorlikni sun’iy ravishda oshirishga qaratilgan ushbu siyosat tuproq unumdorligining pasayishiga sabab bo‘ldi.

1960–1980-yillar davomida Amudaryo suvidan foydalanish hajmi keskin ortdi. Sug‘orish tarmoqlari kengaytirildi, magistral va xo‘jalik kanallari qurildi hamda melioratsiya ishlari olib borildi. Ammo suv resurslaridan haddan tashqari foydalanish Orol dengizining qurish jarayonini tezlashtirdi. Xorazm viloyatida yer osti suvlari sathi ko‘tarilib, tuproq sho‘rlanishi kuchaydi. Natijada hosildorlik pasaya boshladi va meliorativ tadbirlarga bo‘lgan ehtiyoj ortdi.

Chorvachilik tarmog‘i ham rivojlantirilgan bo‘lsa-da, paxtachilikka berilgan ustuvorlik sababli uning rivojlanish sur’atlari cheklangan edi. Yem-xashak bazasining yetarli emasligi, yaylovlarning qisqarishi hamda suv ta’minotidagi muammolar chorvachilik mahsuldorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatdi.

1980-yillarning oxirlariga kelib qishloq xo‘jaligida iqtisodiy samarasizlik, markazlashgan boshqaruvning kamchiliklari va ekologik inqiroz yanada yaqqol namoyon bo‘ldi. Paxta rejasini bajarishga qaratilgan siyosat tabiiy resurslardan me’yoridan ortiq foydalanishga olib keldi. Bu esa nafaqat qishloq xo‘jaligi, balki aholi salomatligi va atrof-muhit holatiga ham salbiy ta’sir ko‘rsatdi.

Xulosa

1938–1991-yillar Xorazm viloyati qishloq xo‘jaligi tarixida muhim bosqich hisoblanadi. Ushbu davrda sug‘orish tizimlari kengaytirildi, qishloq xo‘jaligi mexanizatsiyalashtirildi va ishlab chiqarish hajmi oshirildi. Biroq paxta yakkahokimligi, markazlashgan reja iqtisodiyoti hamda tabiiy resurslardan oqilona foydalanilmagani natijasida yerlarning sho‘rlanishi, suv tanqisligi va Orol dengizi ekologik inqirozi kabi jiddiy muammolar yuzaga keldi. Mustaqillik yillarida amalga oshirilgan agrar islohotlar aynan sovet davrida shakllangan ushbu muammolarni bartaraf etishga qaratildi.

Mazkur davr tajribasini ilmiy jihatdan o‘rganish bugungi kunda qishloq xo‘jaligini barqaror rivojlantirish, suv resurslaridan oqilona foydalanish hamda ekologik xavfsizlikni ta’minlashda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov I.A. O‘zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida. – Toshkent: O‘zbekiston, 2011.
2. O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi. Xorazm viloyati. – Toshkent: OME, turli nashrlar.
3. Razzakov A. O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi tarixi. – Toshkent: Fan, 2008.
4. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi. Tarixiy statistik to‘plamlar.
5. Xorazm viloyati davlat arxivi materiallari.
6. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy davlat arxivi hujjatlari.
7. Qodirov A. Orol fojiasi va ekologik muammolar. – Toshkent, 2005.
8. Abdurahmonov A. Sug‘orma dehqonchilik tarixi. – Toshkent: Fan, 2010.
9. Sobiq SSSR qishloq xo‘jaligi bo‘yicha statistik yilliklar (1938–1991).
10. Xorazm viloyati ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga oid tarixiy manbalar.